

De waarde(n) van de academie

Door drs. S.P.M. de Waal, partner Boer & Croon/Public SPACE, Center on Strategies for Public And Civil Entrepreneurs, www.public-space.com

Er is het goede verhaal en er is het slechte verhaal over universiteiten, maar wat is het ware verhaal? Laten we eens starten bij de romantische extremiteiten van het goede soort.

De statige, rijk gevulde donkere bibliotheek vult zich met jong publiek, iedereen loopt en praat verwachtingsvol door elkaar. Er is een Schrijver in aantocht, een diepe geest, compleet met ouderwetse pofbroek en pijp. Een die bekend is en op literatuurranglijsten staat en daarmee appelleert aan het gevoel voor *stardom* dat de jonge generaties eigen is. Tegelijk, hoe efficiënt, staat hij ook op de verplichte literatuurlijst van de meeste studenten hier aanwezig en dit appelleert aan eenieders gevoel van nuttige tijdsbesteding. Hij zal voorlezen uit Eigen Werk, alsof hij het niet kent en voor het eerst, bijna verwonderd en voor zichzelf, weer leest, een verbaasd omhoog trekken van de wenkbrauwen zal het bewijzen. Eigenlijk verbazing over Zijn Eigen vernuft. De studenten en docenten zullen voor een kort moment een en gelijkwaardig zijn in hun aanhoren van De Schrijver, zoals het hoort in de beste traditie van De Academie: het is de enige onderwijsplaats in ons bestel waar wordt verwacht en nagestreefd dat degene die begon als student eindigt op hetzelfde niveau als degene die doceert. Dit zijn van die momenten waarop een glimp kan worden gezien van dit proces van op gelijk niveau komen, van samen dezelfde bewondering en verwondering delen over de te bestuderen verschijnselen.

In een steriel, wit, modern gebouw, overduidelijk een laboratorium, temidden van schuifkasten met dossiers, proefopstellingen, technologische hulpmiddelen buigt een onderzoeker, een scientist in action, zich over een microscoop. Of leest computeruitdraaien van statistische tests die hij heeft gedraaid. Of prepareert een rat voor een proef. Of e-mails met zijn collega in de US of Australië. Of last zelf twee elektriciteitsdraadjes aan elkaar van een experimentele opstelling, omdat dat nu eenmaal hoort bij het vak van wetenschapper die ook een halve uitvinder en technicus moet zijn. Er klinkt nog geen 'eureka', maar de sfeer is zodanig dat het wel elk moment kan gebeuren. Het valt nog mee dat er niet standaard een bad klaar staat om als wetenschapper het Archimedesgevoel op te roepen. Hier worden ontdekkingen gedaan, welke weten we nog niet. Hier worden ziektes letterlijk in de kiem vermoord, hoe weten we ook nog niet. Hier worden ook economisch belangrijke zaken aangepakt, zoals nanotechnologie, nieuwe baggermethoden, ICT-technieken en dergelijke. Hier wordt toekomstige roem geoogst, een plaatsje in de standaard leerboeken van middelbare scholen wereldwijd, van wie weten we nu niet. Het is een *global race*, in sommige disciplines werkelijk een *rat race*. Hier treffen we een unieke en paradoxale combinatie van allerlei organisatie- en managementprincipes aan die nog steeds in geen enkel managementhandboek adequaat is beschreven. Rigoureuze concurrentiebeginselen toegepast op een zaak van groot algemeen belang, daar waar elders toch snel voor planning en overheidssturing zou worden gekozen. Maximale vrijheid van werken en onduidelijkheid van richting en uitkomst voor de duurste groep medewerkers die een organisatie kan hebben, zonder mogelijkheid tot resultaatbeloning of output afspraken vooraf. Dure apparatuur die wordt benut volgens de principes van speelgoed: al spelend bouw je een eigen wereld en daarna

leg je het verveeld aan de kant. Een zandbak voor de beste academici van het land. Vrij en ongestuurd onderzoek naar de ziekten waar wereldwijd de meeste mensen aan overlijden. Managers en bestuurders staan nagelbijtend, zenuwachtig aan de rand van het speelterrein en zijn goed genoeg om telkens de geldbuidel te trekken voor de geheel zelfsturende, maar goed bedoelende wetenschappers.

Maar er zijn ook de negatieve verhalen te vertellen in even extreme zin.

De grote, slecht onderhouden collegezalen waar cohorten studenten doorheen gejaagd worden. Luisterend naar flauwe standaard grappen van weinig geïnspireerde docenten. Ze komen alleen maar omdat ze daarmee aanwezigheidsuren sparen. *Those who can, do and those who can't teach.*

De werkgroepen bedoeld voor diepgang en groepsgesprek die uitmonden in de terreur van de groep en *free rider* gedrag van de *underperformers*. Iedereen een hoog cijfer en vooral geen onderlinge kritiek. Een vroege oefening in non-interventiegedrag en de nutteloosheid van de vele nog komende vergaderingen.

De voortdurende speurtocht van studenten naar diploma's, studie-uren, puntensystemen. Niet gericht op inhoud en werkelijke academische verrijking, maar uitsluitend op de moderne combinatie van de juiste papiertjes en de juiste financieel verantwoorde voortgang. Uitmondend in het ultieme papier van het diploma en voldoende beursfinanciering, vaak ook gekoppeld aan deze zelfde jacht op procedureel zuiver meten van schijnbare voortgang. Niet studiegericht maar beroepsgericht. Niet verdiepend, maar vervlakkend. Niet stimulerend maar dwingend. Niet vrij maar berekenend. De calculerende student wordt gemaakt op een plaats die ooit ontstond als vrijplaats van denken ten opzichte van kerken en overheid/keizer.

De vage bruine, lekkende slecht geoutilleerde laboratoria waar de mislukte wetenschappers rondhangen. Nog nooit in hun leven zijn ze op enig nieuw feit gestuit en de paar publicaties die ze, samen met anderen, op hun naam hebben staan, zijn verschenen in door hen zelf opgerichte obscure blaadjes.

De grote hoofdkantoren en bestuursafdelingen waar nooit een enkele student of docent komt, niet voor informatie of geld en zeker niet voor inspiratie. Waar juist geen internationale cultuur heerst, maar de cultuur van bekrompen provincialisme en bureau politics niet verschillend van andere hoofdkantoren en beleidsafdelingen in Nederland.

Het is duidelijk waar de waarde(n) van universiteiten kan liggen, maar ook hoeveel ze kapot kunnen maken. Universiteiten doen in jong talent, complex en innovatief onderzoek, maatschappelijke waarden-overdracht, of modern geformuleerd, burgerschapsvorming en zelfs elitevorming. En dat is nog te rangschikken onder de officiële taken en doelstellingen. Daarnaast zijn er aanhangende functies die even belangrijk kunnen zijn. De universiteit als broedplaats van nieuwe ideeën en protest. Nu in het Westen en zeker in Nederland even ver weg, maar in Indonesië actueel. De seksuele marktplaats en oefenruimte voor mensen op jonge leeftijd in intensieve werkomgevingen. De eerbiedwaardige werkplek voor degenen die elders al lang gestoord zouden zijn verklaard, een soort open instelling. De oefenplaats en smeltkroes van de moderne multiculturele samenleving, zoals universiteiten in

Amerika, mede door rigoureuze positieve discriminatieprogramma's goed laten zien. Deze opsomming leidt ook tot bewondering en verwondering. Hoe kan het dat een instituut al zo lang deze vele functies in zich verenigt en zo dominant aanwezig is in vele verschillende samenlevingen en culturen wereldwijd? Wat verklaart het succes van deze institutionele vorm en vooral, heeft deze ook zo'n succesvolle toekomst? Opkomst en bestaan van universiteiten lijken sterk verbonden met de opkomst van steden en stedelijke samenlevingen, op de een of andere manier gedijen universiteiten niet in agrarische en rurale gebieden. Net als steden vormen universiteiten toenemend de knopen in het *worldwide web* van kosmopolitische relaties. In deze knopen komen kennis, economie, relatienetwerken, culturele waarden van de beginnende wereldbevolking in opbouw bij elkaar en worden daar aangejaagd en versterkt. De elitevorming is niet langer alleen nationaal, maar toenemend internationaal. De kennis en kennissystemen zijn dat natuurlijk ook. De wereldtaal is en wordt toenemend het Engels. Ook de culturele vorming vindt toenemend universeel plaats, gericht op het creëren van een wereldwijd communicerende, uitwisselende, jobhoppende bevolking. Nu al lijkt een Amsterdammer meer op een Barcelonees en een Sevillaan, dan op een Twentenaar wonend en werkend buiten de stad. Terwijl tegelijk deze Twentenaar weinig raakvlakken zal zien met een ruraal levende Andalusier. De vergelijking gaat enigszins mank, omdat geheel Nederland verstedelijkt, ook cultureel. Het zal dus nog intensief zoeken vergen om een voldoende agrarisch georiënteerde, rurale Twentenaar te vinden die enigszins lijkt op onze rurale Andalusier, waar nog echt, historisch en economisch verankerd platteland en boerenbedrijf te vinden zijn.

Door deze waaier van betekenissen en maatschappelijke functies moet de breinaald van de speurtocht gestoken worden. Speurtocht? Complexe veelzijdige vraagstelling en object van verkenning? Waren wetenschappelijke discipline en academische *rigorous research* niet juist daarvoor bedoeld? Hoe kan het dat we niet direct hebben gedacht over de toepassing van deze beproefde methodieken? Allereerst een definitie van de betrokken fundamentele vragen, dan het objectieve, brede, onderbouwende onderzoek.

Vraag 1: Is academische vorming en uitwisseling beperkt tot de universiteit als setting, organisatie, verband? Vindt er buiten universitair verband (soms) ook academische vorming plaats, wat is daar de waarde dan van, hoe verhoudt het zich tot dat wat de universiteit (ook) doet? Heeft de hedendaagse universiteit het monopolie op academische vorming, minstens in kwalitatief opzicht?

Vraag 2: Is alles wat de hedendaagse universiteit doet te rangschikken onder academische vorming en onderzoek of vinden er toch ook geheel andere activiteiten plaats? Hoe zuiver is de universiteit nog in het uitsluitend aanbieden van een streng en doelgericht klimaat, samengevat in de term 'wetenschappelijke discipline en disciplineren'?

Vraag 3: Is academische vorming beperkt tot de normale categorie van de studentenleeftijd, namelijk van circa 18 tot circa 28 jaar? En zo ja, hoe noemen we dan om te beginnen de vorming die academische docenten doormaken ter voorbereiding op en tijdens het lesgeven aan deze categorie studenten, is hun academische vorming voltooid op diezelfde leeftijd van 28 jaar en geven ze daarna alleen nog door, voegen ze niet meer toe aan academische producties? Verhouden onderwijs en onderzoek zich niet in een zeer synergetische relatie tot elkaar, waarbij

de een de ander bevrucht, mogelijk maakt, uitlokt, verder helpt in een voortdurende wisselwerking en vooral confrontatie met jongere generaties en maatschappelijke werkelijkheden

En dan zijn er nog enige metavragen, namelijk vragen die gaan over de context en systemen die de mogelijke antwoorden op bovenstaande vragen voorschrijven en in stand houden, zoals:

Metavraag 1: Is de beantwoording op deze vragen anders wanneer we ons beperken tot een nationaal perspectief versus een meer internationale bril? Hoe nationaal is de hedendaagse inrichting van de Nederlandse universiteit?

Metavraag 2: Is de huidige institutionele basis van de universiteit voortgekomen uit wetgeving en publieke financiering of zijn het toch vooral historische wortels die dit veroorzaken of is de verankering van universiteiten gebaseerd op objectieve gegevens vanuit actuele economische, maatschappelijke en mentale belangen en is dus haar schijnbaar onaantastbare positie letterlijk – nog steeds - niet weg te denken uit onze samenleving?

Metavraag 3: Wat zijn de te bewaken grenzen rondom verschijnselen van academische vorming en in het betrokken speelveld van academische vorming en onderzoek die ervoor zorgen dat we ook krijgen wat we als maatschappij willen hebben? Waar worden dergelijke grenzen overschreden met als prijs verlies van (kwaliteit van) De Academie?

En tenslotte: hoe maatschappelijk relevant is het verschijnsel universiteit en academische vorming op dit moment en daarmee dit soort fundamentele vragen? Wie zit hier nu over in en wenst graag antwoorden, is De Academie nog onze zorg of zal het een zorg zijn?

Tegelijk zou je kunnen zeggen, dat iemand die zo methodisch zou beginnen, namelijk de definitie van al deze vragen, de systematische opsomming ervan, de poging tot ordening van het debat en het vervolgens openlijk voeren van het debat, onder andere over de eigen positie, in deze werkwijze al laat zien hoezeer hij/zij de vrucht van academische vorming is door een aanpak die overduidelijk voortkomt uit academische disciplineren. Dus zou een dergelijk betoog alleen maar aantonen hoezeer we gewend zijn aan deze vorm van debatteren en onderzoeken, de schijnbaar rationele ordening ervan en de prettige bevestigende uitkomst ervan. Er schuilt hier een duidelijke paradox. Ook al zou inhoudelijk in het betoog op allerlei van deze deelvragen het antwoord tegen de hedendaagse universiteit gericht zijn, deze volstrekt overbodig, duur of niet relevant verklaren, toch toonde dan alleen al de vorm van het betoog aan dat academische vorming bij onze samenleving hoort zoals water bij de vis.

Tegelijk zullen veel hedendaagse lezers nu al zijn afgehaakt omdat er vragen worden gesteld in plaats van antwoorden gegeven of liever zouden ze nog zien: enige stellingen en observaties worden neergepend. Iedere pretentie van een universele wijsheid of minstens methode van kennis verzamelen en ordenen is immers met postmodernisme, deconstructivisme en cultureel relativisme uit veel van ons discours verdwenen. Wat moeten we dan nog met zo'n pretentievul instituut of beter: historisch droombeeld als De Academie? Moeten we ter beantwoording van de

gestelde vragen niet naar andere methoden grijpen, zoals de vlucht naar de actualiteit (neem de laatste krantenkoppen tot uitgangspunt en bediscussieer wat ons heden ten dage bezighoudt, van HBO fraude tot Nobelprijzen, van recente uitvindingen inzake kankerbestrijding tot studenten die protesteren tegen te hoge collegegelden). Andere methoden zijn de vlucht naar de moraal: krijgen studenten heden ten dage wel een burgerschapsvorming die hen weerbaar en beschaafd maakt in de moderne *global village*? En er is nog altijd de vlucht naar de platte economie of het geld die Nederlanders altijd weer aanspreekt: Wat mag een universiteit kosten, wat moet ze opleveren, hoeveel productie, hoeveel studenten, hoeveel citeerbaar onderzoek om ons, de belastingbetaler en collegegeld betaler, tevreden te stellen?

Ook voor dit tweede deel van dit non-betoog, de zoektocht naar de methodologie waarmee de oorspronkelijke vraag zal worden beantwoord, ben ik heel dicht aanbeland bij academische tradities. Ook hier geldt dat velen in de moderne samenleving nu reeds zullen zijn afgehaakt, zoals ze dat ook vaak bij de universiteit zelf zullen zijn. Waarom niet gewoon antwoord geven op de vragen in plaats van een eindeloze bijna procedurele discussie of het wel de goede vragen zijn en welke methode het meest onderbouwde antwoord zal geven? En hoe onderbouwd en pretentiefvol kan vervolgens deze methodologische keuze zijn. Hoe goed zijn onze methoden om kennismethodologieën te kiezen en, ongeduldige zoekende nieuwsgierige volhardende lezer: dit vraagstuk is *ad infinitum* vol te houden en wordt soms ook door universiteiten in debat en zelfs in zogenaamde beantwoording van kennisvragen uit de samenleving ook zeker volgehouden. Niemand heeft de wijsheid in pacht, maar geen enkel instituut in onze samenleving doet ook zo systematisch zijn best om dat te onderbouwen.

Uit deze wirwar van zoekpaden, elkaar kruisend, elkaar ontlopend, achter heggetjes ongemerkt toch parallel lopend naar hetzelfde doel, rijst echter voor de bestuurder, kijkend in zijn achteruitkijkspiegel, toch een antwoord op de gestelde vraag op: 'Wat is de waarde van de universiteit?' Ik vat samen.

I. Vorming van wereldburgers

Universiteiten dragen, vaak ongemerkt, maar nog steeds krachtig sterk bij aan vorming en overdracht van maatschappelijke waarden en normen aan vaak jonge, intelligente mensen. Het gaat hier om de culturele waarden van het debat, van de open geest, van de internationaal gerichte kennisverwerving, van de vanzelfsprekendheid dat er verantwoord wordt, dat rationele argumenten en onderzoek ertoe doen bij beleidskeuzen die gemaakt worden. Eigenlijk draagt de universiteit bij aan een ondermijning van alle culturen die berusten op willekeur, op starre machtsverhoudingen, op familiebanden, op netwerken die kennis juist willen vergeten of uitsluiten van politieke invloed, op beperkte of blinde behartiging van het eigen belang. Deze aldus gevormde mensen gaan daarmee toenemend deelnemen aan de *global village* en zullen dus ook een belangrijke bijdrage moeten leveren aan een beschaafde en eerlijke ontwikkeling daarvan. Toenemend zal deze waarde ook beschikbaar moeten komen voor volwassenen en ouderen, omdat de toegangspoort ook voor hen van belang blijft, omdat globalisering hen ook raakt als wereldburger en omdat nieuwe kennis en inzichten ook uitlokken tot nieuw debat en nieuwe persoonlijke positiebepaling.

II. Elitevorming volgens het principe van de meritocratie

Universitaire vorming, neergeslagen in een diploma, is nog steeds in hoge mate toegangspoort tot betere banen, hoger inkomen, meer kansen tot eigen ontplooiing, meer zelfmanagement van de carrière. Universiteiten worden geacht hun 'net' breed uit te gooien in de samenleving en ongeacht ras, geloof, sekse, sociale achtergrond en inkomen van de ouders allen de kans te bieden deze toegangspoort door te gaan, mits ze talent en inzet hebben. Deze functie is cruciaal voor de Westerse samenlevingen. Het levert uiteindelijk een verantwoordelijke, maar ook alerte elite op, het bevordert een open sociale doorstroming en het biedt hoop aan alle groeperingen, ook degenen met een sociale achterstand.

III. A- en anti-ideologische kennisontwikkeling

Back to the roots: universiteiten als bastion van vrij denken temidden van de belangen van kerk en overheid. Inmiddels te verbreden tot vrijhaven en systematisch geheugen ten opzichte van eenieder die aanspraak maakt op hedendaags goddelijk of keizerlijk gelijk. Van ongeschoolde en ongeschoren journalisten tot retorische politici, van 'artiesten met een boodschap' tot 'gewoon zakenlui'. Kennisontwikkeling dan opgevat in brede zin: de zoektocht naar intelligentie in de zo noest verzamelde data en naar de wijsheid in de gedestilleerde intelligentie. De jacht op 'Wat is wijsheid' in plaats van 'Wat is publicabel'. Verzamelplaatsen van dergelijke wijsheid zijn niet alleen tijdschriften, collegezalen en laboratoria, maar ook maatschappelijk debat, documentaires, museale happenings, internet, pleinbijeenkomsten, congressen. Daarmee wordt de kennis afgetapt uit de dagelijkse gang van zaken en is daaraan ook weer terug te geven. Alleen bij deze visie op kennisontwikkeling past de combinatie met academische vorming zoals hiervoor geschetst. Een van de kenmerken die zowel samenleving als arbeidsmarkt driftig zoeken in hoog opgeleide mensen is een open, onderzoekende geest, die problemen op een systematische maar inhoudelijk flexibele, zo niet falsificerende manier zelfstandig oplost. Dit is niet voor niets ook het kenmerk van iemand die in deze anti-ideologische wetenschap wil werken.

IV. Grondwerk voor uitvindingen

Er blijft natuurlijk grote behoefte aan vooruitgang, in het bestrijden van ziekten, in het verhelpen van kwalen, in het terugdringen van milieuvervuiling, in ontwikkeling van nieuwe minder belastende materialen, in aanpak van sociale kwesties. Teveel om op te noemen. Niet alles wat in de aanloop naar zo'n uitvinding gebeurt, is echter toepassingsgericht en vooraf goed te definiëren in zijn aanvliegroute. Veel uitvindingen teren op grondwerk dat in algemene zin daarvoor systematisch heeft plaatsgevonden, is bijgehouden, is gepubliceerd. Veel van dat grondwerk levert de universiteit. In eigen onderzoekscapaciteit, in veel van de ontwikkeling van lesmateriaal en casuïstiek die in het onderwijs wordt benut en, soms, in eigen pogingen tot uitvinden en verdere research.

Het zal duidelijk zijn dat hiermee ook de gestelde fundamentele vragen goed zijn te beantwoorden.

Heeft de universiteit het monopolie op deze maatschappelijke functies: neen. Denk aan planbureaus, commerciële wetenschappelijke bureaus, grotere

consultancyfirma's, laboratoria binnen bedrijven, trainingsfaciliteiten bij werkgevers etc.

Richt de universiteit zich streng en uitsluitend op deze functies: zeker niet. De hedendaagse universiteit is ook leerfabriek, ook researcher in opdracht, ook gedreven door wetenschappelijke referentie-eisen.

Is deze academische vorming beperkt tot de groep van 18-28 jaar: absoluut niet. Veel van de door mij aangeduide 'wijsheidsontwikkeling' vindt veel meer plaats in andere leeftijdsgroepen (kan ook bijna niet anders zou je zeggen), soms gelieerd aan universiteiten, zoals bij postacademisch onderwijs, soms er geheel buiten zoals bij de vele kleinschalige werkconferenties die op eigen initiatief worden gehouden.

Hoe nationaal zijn de hedendaagse Nederlandse universiteiten: in onderwijs en burgerschapsvorming veel te veel, tot op het provinciale af, in onderzoek op speerpunten en qua attitude voldoende tot soms excellent.

Is de universiteit ook in de toekomst krachtig maatschappelijk verankerd: ja, mits ze deze kernfuncties (het bedrijfsleven zou spreken van core business) veel steviger waarmaakt, uitdraagt, aanpakt. Er is een grote verzameling belangen gebundeld in het fenomeen universiteit, alleen bij falen op dit soort hoofdpunten zullen er scheuren verschijnen in deze stabiele coalitie. Ik zou zeggen dat de brede internationale burgerschapsvorming en het brede 'objectieve' net uitleggen in de samenleving de zwakste schakels van dit moment zijn.

Welke grenzen moeten we bewaken om de waarden van universiteiten te oogsten? Op het gevaar deze zoektocht niet af te ronden, maar nog kronkeliger voort te zetten: deze vraag is niet gemakkelijk te beantwoorden en is momenteel actueler dan ooit. Toch was dat niet de vraag aan het begin, na de definitie van de waarden, volgt natuurlijk pas deze vraag: en hoe oogsten we, ook de komende jaren? Ik houd het kort, ook al verdient het onderwerp veel meer. Ik denk dat universiteiten deze maatschappelijke functies in de toekomst alleen maar krachtig kunnen waarmaken als ze zich niet opsluiten in hun eigen gelijk, cultuur, netwerken, maar actief en volwassen allerlei allianties aangaan met de vele maatschappelijke groeperingen en partijen die (delen van) dit werk ook doen. Het bastion van vrijheid, academische vorming en streven naar objectiviteit moet zijn gebouwd op een strenge en sterke eigen cultuur. Deze ontstaat alleen door grensoverschrijdend verkeer met alle niet-universitaire partijen. Daarbij zal blijken dat veel zuiverder moet worden gedefinieerd wat werkelijke fundamentele maatschappelijke waarden en functies zijn, in relatie tot de beste wijze van veilig stellen van economische continuïteit hiervan. Dan zal blijken dat op het punt van allianties met private partijen, waaronder bedrijfsleven, en van betere sturing via eigen beslissingen en zelfs koopkracht van de (potentiële) student niet alleen veel meer kan, maar ook een positieve dynamiek zal worden verkregen, mits we dan de toekomst en de aangegeven maatschappelijke hoofdfuncties in het oog hebben en niet de starre machtsverhoudingen of familiale structuren van de Nederlandse universiteiten van dit moment.